

Ursäkt för historiskt vetande

Erik Lönnroth

Erik Lönnroth har varit professor i historia sedan 1942. Han har dessutom i många år varit engagerad i planeringen av forskningens villkor, inte minst som ordförande i Humanistiska Forskningsrådet, och är nu ordförande i det sammanslagna Humanistisk—samhällsvetenskapliga Forskningsrådet. Här ger han i komprimerad form några synpunkter på historieforskningen, varför den är nödvändig i ett medvetet planerande samhälle och hur historisk kunskap påverkar våra värderingar.

Samhället ändras alltid, varje år och varje dag. Beskriver man detta under en enda aspekt, brukar det räknas som samhällsvetenskap. Beskriver man det under så många aspekter som möjligt, så måste man anlägga långa tidsperspektiv, och då kallas det historia. Historia är med andra ord en samhällsvetenskap, men av skäl som jag inte behöver gå in på här, har det länge varit taktlöst att låtsas om det. Nu får det kanske sägas. I varje fall säger jag det.

Man förstår inte samhällslivet om man inte anlägger ett historiskt perspektiv på det. Vi lever t ex efter en historiskt bestämd tidsindelning, med tideräkning efter Kristi födelse, med månader som har romerska namn, med veckodagar med hedniska namn, med en klocka, som indelar tiden efter den gamla tolv-räkningen, inte efter decimal-systemet. Vi lever i städer, som ofta i sina centrala delar har fått sin gatu- och kvartersindelning

Man förstår inte samhällslivet om man inte anlägger ett historiskt perspektiv på det.

på medeltiden, och där det äldre husbeståndet är konstruerat efter levnadsformer, som inte är våra. Eller vi lever på en landsbygd, där gårdarna har förhistoriska namn och där det vi kallar naturen har formats och sovrats av mänsklig användning sedan stenåldern. Vi använder oss av riksvägar, som i sina huvudsträckningar är orienterade efter vattendrag och vadställen, som för många hundra år sen var avgörande för framkomligheten. Och den samhällsenhet, som vi kallar Sverige, har fått sina gränser genom blodiga krig mellan våra förfäder och andra folks förfäder.

Ja, kan man man säga, men detta är ju bara en ram, inom vilken våra pigga och moderna verksamheter utspelar sig. Vårt samhällsliv är nutid och inte en del av historien.

Är det nu så säkert? Vad är "nu" annat än en bråkdel av ett ögonblick, som skiljer det upplevda från det ännu inte upplevda? Var går gränsen bakåt emellan det historiska och det ohistoriska? Vi lever efter en socialgruppsindelning, som är historisk och inte aktuell, och med politiska partier, som fick sina ideologier på 1800-talet eller i början av 1900-talet. Vad är våra sociala data, som vi skall styras efter och styra oss efter, annat än historiska avlagringar? Och hur man än vederdöper titlarna på våra byråkrater, är de produkter av en och samma månghundraåriga tradition — de har tumlats om av revolutioner och omstörtningar men flutit upp igen som korkar på upprörda vatten och förblivit sig tämligen lika.

Vad är "nu" annat än en bråkdel av ett ögonblick som skiljer det upplevda från det ännu icke upplevda.

Framför allt behöver vi det historiska perspektivet på samhället för att få en riktig uppfattning om vad som är konstant och vad som är föränderligt hos människorna själva. I första hand måste man kunna bryta igenom generaliseringar av klichékaraktär, utformade på värdeomdömen — veta när en kung upphörde att vara kung i ordets egentliga mening, när en diktator började bli vad vi nu menar med en diktator, när en proletär var en proletär och en borgare var en borgare och vad det sedan blev av den ene och den andre. Veta hur förändringar av religiösa föreställningar har förändrat människors sätt att uppträda och bete sig mot varandra. Hur en storfamilj och en kärnfamilj har fungerat i ett mera primitivt, agrart samhälle och hur äktenskapsfrekvens och nativitet har växlat bara under den korta tidrymd av 200 år då vi kan få en samlad överblick av demografiska förhållanden. Hur missväxt och epidemier har slagit i ett samhälle, där all socialvård bestod i ömsesidiga krav på barmhärtighet och där ingen medicinsk övervakning fanns.

Inte minst frågan om hälsotillståndet är något som belyses av historiska paralleller. Hur undernärda var människor normalt i ett land sådant som vårt, och var gick gränsen mellan optimal befolkning och överbefolkning under olika tidsperioder? Vilka var normala och vilka var mentalt abnorma i olika tidsmiljöer? Det vi vet om folks uppträdande i Europa på 1400-talet och 1500-talet med deras våldsamma lynnesutbrott och häftiga pendlingar mellan olika sinnestillstånd ger oss intryck av allmän galenskap — och kanske skulle någon på den tiden som kunde ha fått en inblick i våra neddämpande och ömsesidigt likgiltiga fasoner ha blivit övertygad om att ha att göra med gravt skadade människor utan förmåga till normala reaktioner. Vad vet vi över huvud taget om vad som är genetiska eller sociala fak-

Samhällellenas historia är släktets samlade erfarenhet. Det kan vara obehagligt att ha den, men det är livsfarligt att sakna den.

torer i det vi kallar ärvda egenskaper? Bara historiskt material kan ge tillräckligt långa perspektiv på den frågan, som hör till de centrala för dem, som vill öka sin människokunskap.

Alla vill vi försöka få en inblick i framtiden — vi organiserar oss t o m för det. Göra kortsiktiga prognoser inom vissa bestämda områden av samhällslivet är möjligt. Det är värre med prognoser som sträcker sig över ett årtionde och längre, därför att allt som sker bestäms av ett otal händelseförlopp, somliga snabba och andra långsamma, som korsar varandra och griper in i varandra i ett oändligt antal kombinationer. Vad historien lär är att undvika kortslutningar i långtidsperspektiv och hålla ett mycket stort antal alternativa möjligheter öppna. Vad vet vi idag om världen år 2000? Ja, vad visste man 1927 om världen 1950 — ett Europa utan Hitler, ett Asien utan Mao, en värld utan kärnkraft och med en enda flyghjälte kapabel att korsa Atlanten? Man kunde veta något om elementärt känslotänkande: drift till nationell självhävdelse, till social utjämning, makthunger hos de starka och vilja att överleva hos de svaga — alla med förvisning om att ha rätt mot alla andra. Men därutöver? Inte ens engång kunskap om vad man skulle tycka var vackert eller fult, roligt eller tråkigt, passande eller opassande.

Samhällellenas historia är släktets samlade erfarenhet. Det kan vara obehagligt att ha den, men det är livsfarligt att sakna den. Och det kan vara riktigt underhållande att lära känna den — för rätt behandlad handlar den om människor, inte om abstraktioner.